

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คัมภีร์คัมภีร์ เป็นคัมภีร์ที่รจนาขึ้นเพื่ออธิบายบทที่เข้าใจยาก ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทั้งโดยอรรถและพยัญชนะให้เข้าใจง่ายขึ้น มีทั้งฝ่ายพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม เช่น วินัยคัมภีร์ ปฏิสัมภิตามคคคัมภีร์ วิสุมทิมคคคัมภีร์ อภิธรรมคัมภีร์ และเนติปกรณ์คัมภีร์ เป็นต้น^๑ การอธิบายของคัมภีร์คัมภีร์นั้นต่างจากคัมภีร์ฎีกา เพราะคัมภีร์ฎีกาอธิบายไปตามลำดับบท ลำดับ ความ ส่วนคัมภีร์คัมภีร์ พระคัมภีร์จะเรียบเรียงอธิบายเฉพาะบทที่ยากเท่านั้น คำว่า “คัมภีร์” นี้มีปรากฏในคัมภีร์วิสุมทิมรรคซึ่งแสดงถึงหน้าที่ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาแตกฉานในคำสอน ทางพระพุทธศาสนาทั้งระดับโลกิยะและโลกุตตระ โดยการกล่าววินิจฉัยคัมภีร์บท (บทที่แปลยาก) และอรรถบท (บทที่อธิบายยาก) ที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งหลายมีพระบาลีและอรรถกถาเป็นต้น ชื่อว่า การสอบถาม หรือการศึกษาเล่าเรียน^๒ คัมภีร์วิสุมทิมรรคหาฎีกาอธิบายว่า “ความปรารถนาจะเข้าใจ โดยรอบรอบด้านหรือโดยประการทั้งปวงชื่อว่าการสอบถาม” พระฎีกาจารย์อธิบายต่อไปอีกว่า “การกล่าวสันนิษฐานโดยพิสดารในที่ที่เข้าใจยาก ทั้งโดยเนื้อความเฉพาะบทและโดยอธิบายเฉพาะ ชื่อว่า การกล่าวคำวินิจฉัยแห่งคัมภีร์บทและอรรถบท”^๓ พระฎีกาจารย์อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า “บทที่มี เนื้อความรู้ได้ยากชื่อคัมภีร์บท บทที่มีอธิบายรู้ได้ยากชื่ออรรถบท”^๔ เหตุนี้คำว่า “คัมภีร์” หรือ “คัมภีร์บท” จึงหมายถึงบทที่เข้าใจยากทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ เป็นบทที่ควรได้รับการศึกษา

^๑ สวาท เหล่าอุด, ชื่อเรื่องและชื่อแบบฉบับหนังสือตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, โรงพิมพ์ อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๕.) หน้า ๒๖-๒๘. มีชื่อคัมภีร์คัมภีร์ถึง ๓๔ รายการ คัมภีร์พระวินัย ๕ เรื่อง คัมภีร์พระสูตร ๑๖ เรื่อง คัมภีร์พระอภิธรรม ๑๑ เรื่อง และคัมภีร์พิเศษ ๒ เรื่อง.

^๒ ปริปัญญา นาม ปาฬิอฏฐกถาที่สุ คณจิปทอตุลปทวินิจญกถา. วิสุมท.(บาลี) ๒/๔๒๕/๘๑. ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๘/๓๔๑, ขุ.ป.อ.(บาลี) ๑/-/๘.

^๓ ปริโต สพพโส ญาคู อัญญา ปริปัญญาติ อาห “ปาฬิอฏฐกถาที่สุ คณจิปทอตุลปทวินิจญกถา”ติ, ปทตฺโต อธิปฺปายโต จ ทฺวิญญูญญานํ วิตุตฺตโร สมนิจฺญานกถาติ อตุโล. วิสุมท. ฎีกา (บาลี) ๒/๔๒๕/๕๓.

^๔ ยสฺส หิ ปทสฺส อตุโล ทฺวิญญูญโย, ตํ คณจิปทํ, ยสฺส อธิปฺปายो ทฺวิญญูญโย, ตํ อตุลปทํ. วิสุมท. ฎีกา (บาลี) ๒/๔๒๕/๕๓.

วิเคราะห์เพื่อความเข้าใจพระพุทธรูปให้ถูกต้อง และเพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์ “วิสุทธิมรรคคณฐ์” เพราะเป็นคัมภีร์ที่อธิบายคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานโดยตรง

คัมภีร์วิสุทธิมรรคถือว่าเป็นคัมภีร์ที่อธิบายความในพระไตรปิฎกไว้โดยย่อ เป็นคัมภีร์อรรถกถาที่สำคัญของคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาท พระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนาขึ้นหลังพุทธปรินิพพานประมาณ ๕๕๖ ปี^๕ โดยอิงอาศัยนัยแห่งเทศนาของพระเถระฝ่ายมหาวีหาร^๖ เพื่อแสดงภูมิความรู้ของตนว่ามีความรู้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถามากน้อยเพียงใด เพื่อให้ได้โอกาสในการปริวรรตคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ จากภาษาสีหฬเป็นภาษามคธ (บาลี) จึงใช้เวลาในการรจนาอันสั้น แต่เป็นการรจนาที่มีความเหมาะสม กระทั่งคัดลอกไปโดยลำดับ อ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้จำนวนมาก โดยสรุปลงในศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วอธิบายขยายความอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ต้นจนจบ มีแนวโน้มนำไปสู่การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อความพ้นทุกข์ การรจนาขึ้นพระพุทธโฆษาจารย์ได้รับคำอาพาธพระพุทธรูป ๒ คณา ที่เป็นคำถามคำตอบที่ปรากฏในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรคมาจากพระสังฆปาเลเถระผู้เป็นประธานสงฆ์ในสำนักวัดมหาวิหาร คำถามโดยสรุปว่า “หมุ่สัตว์รक्षุทั้งภายในภายนอก ใครจะพึงสาธกนี้ได้” ส่วนคำตอบว่า

สีเล ปติญจาย นโร สปัญญโ จิตฺตํ ปญฺญญจ ภาวย
อาตาปี นิปโก ภิกขุ โส อิมํ วิชฺฌเย ชฏฺฐี^๗

แปลว่า นรชนผู้มีปัญญา เป็นภิกษุ มีความเพียร มีปัญญาเครื่อง
บริหาร ตั้งตนไว้ในศีลแล้ว ทำสมาธิจิต และปัญญาให้
เจริญอยู่ เธอจะพึงสาธกนี้เสียได้”

พระพุทธโฆษาจารย์สรุปความคณานี้ว่า ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา แล้วตั้งชื่อคัมภีร์ว่า “วิสุทธิมรรค” แปลว่า “ทางแห่งความบริสุทธิ์” ความบริสุทธิ์ในที่นี้ท่านหมายถึงพระนิพพาน ท่านขยายความว่าทางถึงพระนิพพานนั้นพระพุทธเจ้าแสดงไว้หลายนัย ในที่บางแห่งทรงแสดงไว้ด้วยเหตุสักว่าวิปัสสนา บางแห่งทรงแสดงด้วยเหตุสักว่าฌานและปัญญา บางแห่งทรงแสดงไว้ด้วยกรรมมีกรรมเป็นต้น บางแห่งทรงแสดงไว้ด้วยกรรมมีศีลเป็นต้น บางแห่งทรงแสดงไว้ด้วย

^๕ สมเด็จพระวันรัต เขมจารี, วิสุทธิมคฺคสุตฺต นาม ปกรณวิเสสสุตฺต ตติโย ภาโณ. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, (พิมพ์ครั้งที่ ๖) ๒๕๓๑) หน้า ๓๗๗.

^๖ วิสุทธิ (บาลี) ๑/๒/๒.

^๗ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓/๑๖, ๑๕๒/๑๕๘. วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑/๑.

โพธิปักขิยธรรมมีสติปัฏฐานเป็นต้น^๘ ต่อจากนั้นท่านจึงอธิบายปัญหาพยากรณ์ที่ท่านได้รับมาว่า “ภิกษุผู้ตั้งตนไว้ในศีล หมายถึงผู้ทำศีลให้บริบูรณ์ (ศีล ปริปุรยมาโนเยว) นรชนผู้มีปัญญา หมายถึงปัญญาที่เกิดมาพร้อมกับปฏิสนธิอันเป็นไตรเหตุ (กัมมชติเหตุกปฏิสนธิปัญญา) ทำสมาธิจิต และปัญญาให้เจริญอยู่ หมายถึงการยังสมาธิและวิปัสสนาให้เจริญอยู่ (สมาธิญจ วิปัสสนญจ ภาวมาโน) สมาธิทรงแสดงด้วยหัวข้อคือจิต วิปัสสนาทรงแสดงโดยชื่อว่าปัญญา ความเพียร เรียกว่าอาตปะเพราะเป็นเครื่องเผากิเลสให้เร่าร้อน ปัญญาเรียกอีกอย่างว่าเนปั๊กกะ (เนปั๊กโก) หมายถึงเอาปัญญาที่ใช้ในการบริหารกัมมัญฐาน และภิกษุก็หมายถึงผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร” ในตอนท้ายของคาถาเป็นการสรุปสภาวะธรรมข้างต้นที่ตอบมาแล้วว่า “ภิกษุนั้นจะพึงสาងชัญญ์ได้”^๙ หมายถึงว่า “ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ ระดับ (ติเหตุกปฏิสนธิ วิปัสสนา ปัญญา ปาริหาริกปัญญา) และความเพียร ยืนอยู่บนแผ่นดินคือศีลยกศัตราคือวิปัสสนาปัญญาที่ลับด้วยศีลคือสมาธิขึ้นด้วยมือคือปาริหาริกปัญญา ที่มีกำลังแห่งความเพียรสนับสนุนแล้วพึงตัดทำลายชัญญ์คือตัณหาเสียได้”^{๑๐} แล้วอธิบายเป็นโครงสร้างของกัมมิกิริคือ ศีล สมาธิ ปัญญาที่ท่านจะรจนาต่อไป ต่อจากนั้นท่านจึงอธิบายขยายความจนเป็นกัมมิกิริวิสุทธิมรรคโดยพิสดาร เมื่อรจนาเสร็จแล้วได้นำเสนอคณะสงฆ์ในวัดมหาวิหารซึ่งมีพระสังฆปาเลเถระเป็นประธาน พระสงฆ์ทั้งหลายต่างยกย่องว่า “ท่านผู้นี้เป็นพระศรีอาริยมตไตรยลงมาเกิด”^{๑๑} เพื่อช่วยรักษาพระศาสนา จึงได้รจนากัมมิกิริได้โดยวิจิตรพิสดารอย่างนี้

เมื่อกัมมิกิริวิสุทธิมรรคเป็นกัมมิกิริที่พระพุทธโฆสาจารย์ใช้เวลารจนานานนัก ตามประวัติในพุทธโฆสนิทานว่าใช้เวลาเพียงคืนเดียว ได้รับการสอบทานถึง ๓ ครั้งจนเป็นที่พอใจของพระสงฆ์ในวัดมหาวิหารซึ่งมีพระสังฆปาเลเถระเป็นประธาน ถึงกับกล่าวยกย่องว่าเป็นกัมมิกิริที่รจนาได้อย่างน่าอัศจรรย์ และขอมอบอนุญาตให้ท่านปริวรรตกัมมิกิริอรรถกถาต่างๆ ที่มีอยู่ ดังนั้นกัมมิกิริวิสุทธิมรรคจึงถือว่าเป็นผลงานรจนาที่ยอดเยี่ยม แม้พระพุทธโฆสาจารย์เองท่านก็ตั้งใจรจนาให้เป็นกัมมิกิริที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางแห่งกัมมิกิริทั้ง ๔ คือ กัมมิกิริทมิณิกาย กัมมิกิริมัชฌิมิกาย กัมมิกิริสังยุตตนิคาย และกัมมิกิริอังคุตตรนิคาย^{๑๒} ที่ท่านรจนาในเวลาต่อมา เหตุนั้นเมื่อได้รับอนุญาตให้ทำการปริวรรตกัมมิกิริต่างๆ ได้แล้วในคราวรจนากัมมิกิริเหล่านั้น ข้อความใดซ้ำซ้อนเข้าใจยากที่ปรากฏในกัมมิกิริเหล่านั้น ท่านจะไม่อธิบายซ้ำอีก แต่จะอ้างให้ผู้ศึกษาไปศึกษาในกัมมิกิริวิสุทธิมรรค^{๑๓} ที่ท่าน

^๘ วิสุทธิ (บาลี) ๑/๓/๓.

^๙ วิสุทธิ (บาลี) ๑/๔/๓-๔.

^{๑๐} สมเด็จพระวันรัต เขมจารี, อ้างแล้ว, หน้า ๓๘๑.

^{๑๑} ตี. ส. อ. (บาลี) ๑/๑/๑.

^{๑๒} วิสุทฺธิมคฺคเ มยา สุปริสุทฺธํ., วิสุทฺธิมคฺค พุทฺธานุสฺสตฺติณฺทเทส วุฑฺโฒเยว. ที.เส.อ. (บาลี) ๑/-/๑.

รจนเอาไว้ก่อนแล้ว ซึ่งมีอยู่จำนวนมากในคัมภีร์เหล่านั้น แม้คัมภีร์ฎีกาในสายคัมภีร์เหล่านั้น พระฎีกาจารย์ก็จะอ้างให้ผู้ศึกษาไปศึกษาความพิสดารในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเช่นกัน^{๙๓} จึงถือว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นผลงานรจนายอดเยี่ยม คนทั้งหลายที่ชื่นชอบต่างก็ยกย่องว่าเป็นคัมภีร์ที่สมบูรณ์ที่สุดแล้ว

คัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้รับคำยกย่องจากนักปราชญ์มาทุกยุคทุกสมัย แม้นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาของไทย เช่น วศิน อินทสระ ก็ได้กล่าวยกย่องคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ว่า “มีนัยวิจิตรและเพริศพราย มีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด น่าอัศจรรย์ในคุณสมบัติคือปัญญาของท่านผู้เรียบเรียง”^{๙๔} แม้ในสายต่างประเทศ ภิกขุ Anand Kausalyayana (In P.V. Bapat, ed., 1997 : 188-189) ได้เขียนบทความเรื่อง Pali Authors ในหนังสือ 2500 Years of Buddhism กล่าวถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ว่า

วิสุทธิมรรคเป็นงานชิ้นแรกของท่านพุทธโฆสาจารย์ในลังกา ในคัมภีร์นี้เราจะได้พบบางสิ่งเกือบทุกสิ่ง ในวรรณคดีสมัยแรกแห่งพระพุทธศาสนา ตลอดหนังสือเล่มนี้ ท่านพุทธโฆสาจารย์ยกข้อความมากล่าวจนเกือบทั้งหมดแห่งวรรณคดีที่เป็นปัญก และแม้วรรณคดีรุ่นหลังปัญกอย่างสะดวก สมดังที่หนังสือมหาวงศ์กล่าวไว้ว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นสังเขปรวมแห่งพระไตรปิฎกรวมทั้งอรรถกถาได้แท้^{๙๕}

ท่าน R.C. Childers ได้กล่าวยกย่องคัมภีร์วิสุทธิมรรคในคำนำ Pali English Dictionary ว่าวิสุทธิมรรคหรือทางแห่งความบริสุทธิ์ของท่านพุทธโฆสาจารย์ ควรแก่การกล่าวในลำดับต่อไป คัมภีร์นี้อาจจะกล่าวได้อย่างดีว่าเป็นสารานุกรมแห่งคำสอนพระพุทธศาสนา และเป็นงานที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง เขียนขึ้นด้วยภาษาที่สั้นและชัดเจน และแสดงให้เห็นความเข้าใจทั่วถึงที่เด่นอย่างน่าอัศจรรย์^{๙๖}

^{๙๓} วิฑูตาโร ปน วิสุทธิมคฺเค วุตฺตเนน เวทิตพฺโพ. ฯลฯ ข้อความที่อ้างให้ผู้ศึกษาไปศึกษาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นมีคัมภีร์ที่อ้างถึงมากกว่า ๖๐ คัมภีร์ทั้งอรรถกถาและฎีกา ที.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑/๑,

^{๙๔} วศิน อินทสระ, สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ บรรณาการ สนพ, ๒๕๐๐), หน้าบทนำ.

^{๙๕} ภิกขุ Anand Kausalyayana. อ้างใน วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑ ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหายานกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า จ. ดูเพิ่มเติมใน พุทธศาสนประวัติ ระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุรวัดณ์, ๒๕๑๗), (พิมพ์ครั้งที่ ๒) หน้า ๑๘๘.

^{๙๖} R.C. Childers. อ้างใน วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, อ้างแล้ว. หน้า ฃ.

ในหนังสือคำแปลวิสุทธิมรรคเป็นภาษาอังกฤษ ภิกขุ ญาณโมลี ได้กล่าวถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ไว้ในบทนำว่า

คัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งแปลในที่นี้ว่า “Path of Purification” บางทีจะเป็นงานชิ้นเอก ในวรรณคดีของโลก คัมภีร์นี้ย่อและแปลคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งบรรจุอยู่ในบาลีพระไตรปิฎกไว้อย่างเป็นระบบระเบียบ ในปัจจุบันในยุโรปรับรองกันว่าบาลีพระไตรปิฎก เป็นบันทึกพระพุทธวาระที่เก่าแก่ที่สุดและถูกต้องมากที่สุด คัมภีร์วิสุทธิมรรคในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญประเภทที่มีใช้ปิฎก ได้สร้างศูนย์กลางแห่งวิธีอธิบายความแบบวิจารณ์พระไตรปิฎก ไว้อย่างสมบูรณ์และต่อเนื่องกัน โดยใช้วิธีการตามที่เรียกว่าแบบพระอภิธรรม คัมภีร์นี้กล่าวคำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติอย่างพิสดาร เพื่อให้วิสุทธิเกิดขึ้น”^{๑๑}

ผู้วิจัยในฐานะที่เคยเป็นนักศึกษาวิชาภาษาบาลี ได้ศึกษาคัมภีร์วิสุทธิมรรคตามแนวทางที่คณะสงฆ์จัดให้ศึกษาในหลักสูตรเปรียญธรรม ๘ -๙ ประโยค อีกทั้งมีความสนใจศึกษาวิธีการเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมรรค ตามที่ได้รับการอบรมมาสั่งสอนมา พร้อมกันนั้นยังมีหน้าที่ในการปริวรรต ชำระตรวจสอบ แปล และจัดพิมพ์คัมภีร์ต่างๆทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกำลังดำเนินการแปลคัมภีร์วิสุทธิมรรคฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอยู่ เห็นว่าการศึกษาคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้แตกฉานโดยทั่วถึงนั้นเป็นเรื่องยาก แม้พระภิกษุจารย์ก็เห็นว่าเป็นเรื่องยาก ท่านจึงรจนาคัมภีร์อธิบายคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ถึง ๓ ชั้นด้วยกัน คือ

๑.๑.๑ คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

๑.๑.๒ คัมภีร์สังเขปตลโขตติ วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา

๑.๑.๓ คัมภีร์วิสุทธิมคคคณฐี

คัมภีร์ทั้ง ๓ นี้ รจนาขึ้นเพื่ออธิบายความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา อธิบายคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างพิสดาร คัมภีร์สังเขปตลโขตติ วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา ท่านผู้รจนาได้ละคำที่เป็นพลความของคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกาเสีย แก่แต่คำที่เป็นเฉพาะบทเฉพาะความเท่านั้น ส่วนคัมภีร์วิสุทธิมคคคณฐีได้ให้คำจำกัดความลึ้นตอบบท (บทที่มีเนื้อความลึกลับอธิบายยาก) ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้อย่างชัดเจน ตัวอย่างคาถาที่แสดงทางแห่งความบริสุทธิ์ทางหนึ่งซึ่งอนาถบิณฑิกเทพบุตรได้ไปกราบทูลถึงอริยมรรคในสำนักของพระพุทธเจ้าว่า

^{๑๑} ภิกขุญาณโมลี. อ้างใน วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑, อ้างแล้ว. หน้า ๕.

กมฺมํ วิชชา จ ธมฺโม จ สິลํ ชีวิตมุตฺตมํ
เอเตน มจฺจา สุชฺฌนฺติ น โคตุเตน ธเนน วาติ^{๑๘}

แปลว่า “กรรม วิชชา ธรรม สິลและชีวิตอันอุดม สัตว์
ทั้งหลายย่อมบริสุทธิได้ด้วยคุณธรรม ๕ ประการนี้
หาใช่บริสุทธิด้วยโคตรและทรัพย์ไม่”

คถาณี พระพุทธโฆสะจารย์ได้ยกมาเป็นตัวอย่าง ในการอธิบายความหมายของคำว่า “วิสุทธิมรรค” ทางแห่งความบริสุทธิในความหมายหนึ่งซึ่งหมายถึงธรรม ๕ ประการมีกรรมเป็นต้น ว่าเป็นทางแห่งความบริสุทธิได้ แต่ไม่ได้อธิบายเนื้อความไว้คัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านอธิบายไว้ใน คัมภีร์อรรถกถาัมหมินิกาย อุปริปัณณาสก์ และอรรถกถาสังยุตนิคายสคาถวรรคว่า

กมฺมมนฺติ มคฺคเจตนา. วิชฺชาติ มคฺคปญฺญา. ธมฺโมติ สมาริปกฺโขโก ธมฺโม. สິลํชีวิตมุตฺตมนฺติ สິเล ปติญฺญิตสฺส ชีวติ อุตฺตมนฺติ ทสฺสติ. อถ วา วิชฺชาติ ทิญฺญิสงฺกปโป. ธมฺโมติ วายมสฺติสมาธิโย. สິลนฺติ วาจากมฺมมนฺตาชีวา. ชีวิตมุตฺตมนฺติ อิมสฺมี สິเล ปติญฺญิตสฺส ชีวติ นาม อุตฺตมํ. เอเตน มจฺจา สุชฺฌนฺติติ เอเตน อญฺจุจกิกมฺมุเคน สตุตา วิสุชฺฌนฺติ^{๑๙}.

แปลว่า บทว่ากรรมได้แก่มรรคเจตนา บทว่า วิชชาได้แก่มรรคปัญญา บทว่า ธรรม ได้แก่ ธรรมที่เป็นฝ่ายแห่งสมาธิ คำว่า สິลและชีวิตอันอุดม ท่านขยายความว่า เทพบุตรแสดงว่าชีวิตของผู้ ตั้งอยู่ในศีลเป็นชีวิตที่อุดม อีกอย่างหนึ่ง บทว่า วิชชา ได้แก่สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ บทว่า ธรรมได้แก่ สัมมาวาจา สัมมาสติ สัมมาสมาธิ บทว่า สິลได้แก่สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ บทว่าชีวิตอันอุดม หมายถึงชีวิตของผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลเป็นชีวิตที่อุดม คำว่าสัตว์ทั้งหลาย ย่อมหมดจดด้วยธรรมนี้ ความว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมหมดจดด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้

^{๑๘} ม. อุ. (บาลี) ๑๔/๓๘๓ – ๘/๓๓๕, ส.ส.(บาลี) ๑๕./๔๘/๓๗, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๓/๓.

^{๑๙} ม.อุ. อ.(บาลี) ๓/๓๘๓/๒๓๖, ส. ส.(บาลี) ๑/๔๘/๘๖.

ในคานานี้หากพิจารณาวิธีการอธิบายตามลำดับคัมภีร์แล้ว เราจะเห็นว่ามีความแตกต่างกันอย่างน่าสนใจยิ่ง คำว่า “กรรม”^{๒๐} ในคานานี้พระพุทธโฆसाจารย์มีได้อธิบายไว้ คงไว้ตามพระบาลี แต่ท่านอธิบายไว้ในอรรถกถาัมชฌิมนิกาย และสังยุตตนิกายว่าได้แก่ “มรรคเจตนา” พระธรรมपालเถระอธิบายไว้คัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกาว่าได้แก่ “มรรคเจตนา” เช่นกัน แล้วอธิบายเพิ่มเติมว่า มรรคเจตนา นั้นย่อมนำมาซึ่งความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพราะเป็นเหตุให้ถึงพระนิพพานอันปราศจากความสังสมได้ (สา หิ อปจยามิตาย สตุคานํ สุทฺธิ อวาทิ.) ท่านอธิบายเพิ่มเติมว่าได้แก่สัมมากัมมันตะ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา พระฎีกาจารย์อธิบายว่า ได้แก่ สัมมากัมมันตะ ส่วนคัมภีร์สุทฺธิมคคคณฺฐี พระสารทสสีอธิบายว่า ได้แก่ “อริยมรรคเจตนา”

คำว่า “วิชา”^{๒๑} พระพุทธโฆสาจารย์อธิบายไว้ในอรรถกถาัมชฌิมนิกายว่าได้แก่ “มรรคปัญญา” พระธรรมपालเถระอธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกาว่าได้แก่ “สัมมาทิฎฐิ” ความเห็นชอบ คัมภีร์วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา อธิบายว่าได้แก่ “สัมมาทิฎฐิ” ส่วนในคัมภีร์สุทฺธิมคคคณฺฐี พระสารทสสีอธิบายว่า ได้แก่ “อริยมรรคปัญญา”

คำว่า “ธรรม”^{๒๒} พระพุทธโฆสาจารย์อธิบายไว้ในอรรถกถาัมชฌิมนิกายเป็นเอกวจนะ ส่วนในอรรถกถาสังยุตตนิกายอธิบายเป็นพหูวจนะว่าธรรมทั้งหลายที่เป็นฝ่ายสมาธิ พระธรรมปาละ

^{๒๐} คำว่า กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกฺขเว กมฺมํ วาทามิ” ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าเจตนาเป็นตัวกรรม อง. จก. ๒๒/๖๓/๓๕๕)การกระทำมี ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ กรรมมี ๒ ระดับ คือ (๑) อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นมูล (๒) กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี มีความไม่โลภไม่โกรธ ไม่หลง เป็นมูล ดู อ.ติก. (บาลี) ๒๐/๖/๕๕. พระพุทธโฆสาจารย์ขยายความเรื่องกรรมไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่ามี ๑๒ แบ่งเป็น ๓ หมวด หมวดละ ๔ ได้ ก.กรรมจำแนกตามเวลาที่ให้ผล ๑. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบัน ๒. อุปปีชเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลในภพหน้า ๓. อปรายเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลในภพต่อๆ ไป ๔. อโหสิกรรม กรรมที่เลิกให้ผล ข. กรรมที่ให้ผลตามหน้าที่มี ๔ ได้แก่ ๕. ชนก กรรมแต่งให้เกิด ๖.อุปัตถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน ๗. อุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้น ๘. อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน ค.กรรมให้ผลตามลำดับความแรงของการให้ผล ๙. คุกรรม กรรมหนักให้ผลก่อน ๑๐. พหุลกรรม ให้ผลรองจากคุกรรม ๑๑. อาสันนกรรม กรรมที่ทำให้ใกล้ตาย ๑๒. กตัตตากรรม กรรมสัปดาห์ทำ ดู วิสุทธิมรรค (บาลี) ๒/๖๕๕-๗/๒๖๖-๗ กรรมในคานานี้ หมายถึงกุศลกรรมในระดับโลกุตตรธรรม ท่านจึงกล่าวว่า มรรคเจตนา

^{๒๑} ส.ส.อ.(บาลี) ๑/๔๘/๘๗, วิสุทฺธิ. มหาฎีกา. (บาลี) ๑/๓/๑๔, วิสุทฺธิ. จุฬฎีกา (บาลี) ๑/๓/๑๘, วิสุทฺธิ.คณฺฐี (บาลี) -/๓/๒. (ฉบับปริวรรต)

^{๒๒} ฐมโมติ สมานิปกฺขโก ฐมโม. ม.อุ.อ.(บาลี) ๓/๓๘๗/๒๓๖, ฐมโมติ สมานิปกฺขิกา ฐมมา. ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๘/๘๗, วิสุทฺธิ. มหาฎีกา. (บาลี) ๑/๓/๑๔, วิสุทฺธิ.จุฬฎีกา (บาลี) ๑/๓/๑๘, วิสุทฺธิ.คณฺฐี (บาลี) -/๓/๒. (ฉบับปริวรรต)

เถระอธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกาว่า ธรรมคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เหลือ คัมภีร์วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา อธิบายว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ท่านเรียกว่า องค์มรรคที่เหลือ ส่วนในคัมภีร์วิสุทธิมรรคคณฐี พระสารทสติกกล่าวว่า คำว่า ธรรม ได้แก่ สมภาที่ประกอบกับอริยมรรค หรือว่าสมภาในระดับปฐมฌานที่ยังเป็นโลกียสมภา^{๒๓}

คำว่า “ศีล”^{๒๔} พระพุทธโฆสะจารย์อธิบายไว้ในอรรถกถาัมหมินิกาย และอรรถกถาสังยุตตนิกายว่าได้แก่ ชีวิตอันสูงสุดของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในศีล อีกอย่างหนึ่งท่านหมายเอาสัมมาวาจา และสัมมากัมมันตะ พระธรรมपालเถระอธิบายไว้ในวิสุทธิมรรค มหาฎีกาว่า ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ รวมถึงสัมมาอาชีวะด้วย คัมภีร์วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา อธิบายโดยตรงว่า ได้แก่ สัมมาวาจา และหมายรวมถึงทั้งสัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะเข้าด้วย ในวิสุทธิมรรคคณฐี พระสารทสติกกล่าวว่า ได้แก่ จตุปาริสุทธิศีล^{๒๕} และกล่าวอธิบายเพิ่มเติมว่า ชีวิตของพระอริยบุคคลที่ประกอบด้วยจตุปาริสุทธิศีลเป็นชีวิตอันสูงสุด

คำว่า “ชีวิตอุดม”^{๒๖} พระพุทธโฆสะจารย์อธิบายไว้ในอรรถกถาัมหมินิกาย และอรรถกถาสังยุตตนิกายว่าได้แก่ ชีวิตของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในศีลเป็นชีวิตอันอุดม พระธรรมपालเถระอธิบายไว้ในวิสุทธิมรรคมหาฎีกาว่า ได้แก่ สัมมาอาชีวะ และอธิบายเพิ่มเติมว่า ชีวิตของพระอริยบุคคลที่ประกอบด้วยจตุปาริสุทธิศีลเป็นชีวิตอันสูงสุด วิสุทธิมรรคจุฬฎีกาไม่อธิบายคำนี้ไว้ ส่วนวิสุทธิมรรคคณฐี พระสารทสติกอธิบายว่า ชีวิตของบุคคลที่ประกอบด้วยจตุปาริสุทธิศีลเป็นชีวิตอันสูงสุด

อรรถกถาสังยุตตนิกายสรุปว่า สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิได้ด้วยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้ วิสุทธิมรรคมหาฎีกา วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา ไม่อธิบายสรุปตรงนี้ไว้ ส่วนวิสุทธิมรรคคณฐี สรุปว่า สัตว์ทั้งหลายที่มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมหมดจดจากกิเลสทั้งหลายได้ (ด้วยอริยมรรคมี

^{๒๓} วิสุทธิ. คณฐี. (บาลี) -/๓/๒. (ฉบับปริวรรต)

^{๒๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๘/๘๓, วิสุทธิ. มหาฎีกา. (บาลี) ๑/๓/๑๔, วิสุทธิ. จุฬฎีกา (บาลี) ๑/๓/๑๘, วิสุทธิ. คณฐี (บาลี) -/๓/๒. (ฉบับปริวรรต)

^{๒๕} คำว่า “จตุปาริสุทธิศีล” หมายถึง ศีลที่เป็นเครื่องทำให้บริสุทธิ์ ๔ อย่าง ได้แก่ ๑. ปาฏิโมกข์สังวรศีล ศีลคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๒. อินทริยสังวรศีล ศีลคือความสำรวมอินทริย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลครอบงำ เมื่อรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ ๓. อาชีวะปาริสุทธิศีล ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ หาเลี้ยงชีวิตโดยทางสุจริตชอบธรรม ๔. ปัจจยสันนิสิตศีล ศีลอันเนื่องด้วยปัจจัย ๔ ได้แก่การพิจารณาใช้สอยปัจจัยเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง ดูความพิสดารในวิสุทธิมรรค (บาลี) ๑/๑๔-๑๕/๑๓-๓๕.

^{๒๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๘/๘๓, สุทธิ. มหาฎีกา. (บาลี) ๑/๓/๑๔, วิสุทธิ. จุฬฎีกา (บาลี) ๑/๓/๑๘, วิสุทธิ. คณฐี (บาลี) -/๓/๒. (ฉบับปริวรรต)

องค์ ๘) ไม่ใช่ด้วยโคตรมีโคตรเป็นต้น หรือไม่ใช่ด้วยการบริจาททรัพย์ในการทำบุญมีการบูชาญเป็นต้น

ประเด็นการอธิบายความธรรมแม้จะมุ่งอธิบายพระพุทธพจน์ในคาถาเดียวกันก็ตาม แต่ก็ มีข้อที่แตกต่างกัน การตีความแตกต่างกันนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะขึ้นอยู่กับบริบททางการศึกษาของ สังคมในยุคนั้นๆ เป็นสำคัญ ในประเด็นทั้งหลายเหล่านี้มีตารางเปรียบเทียบ เพื่อแสดงให้เห็นความ แตกต่างกันของการอธิบาย ดังนี้

ตารางที่ ๑.๑ ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างกันแห่งการอธิบายธรรมคาถาเดียวกัน

พระบาลี	นัย	กมม	วิชา	ธม	ศีล	ชีวิตมุตม
ม.อ. ส.ส.อ.	๑	มรรคเจตนา	มรรคปัญญา	-สัมมาวายาม -สัมมาสติ -สัมมาสมาธิ	-องค์มรรค๔ และมรรคจิตตูป บาท ๒๕	-องค์มรรค๔ และมรรค จิตตูปบาท ๒๕
	๒		-สัมมาทิฏฐิ -สัมมา สังกัปปะ	-สัมมาวายาม -สัมมาสติ -สัมมาสมาธิ	-สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ	องค์มรรค๔ และมรรค จิตตูปบาท ๒๕
วิสุทธิมรรค -มหาฎีกา	๑	มรรคเจตนา	-สัมมาทิฏฐิ -สัมม สังกัปปะ	องค์ มรรค๔และ มรรคจิตตูปบาท ๒๕	-สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ	สัมมาอาชีวะ
	๒	สัมมากัมมันตะ	-สัมมาทิฏฐิ -สัมม สังกัปปะ	สัมมาวายาม- สติ-สมาธิ	สัมมาวาจา -สัมมาอาชีวะ	องค์มรรค๔ และมรรค จิตตูปบาท ๒๕
วิสุทธิ, -จูฬฎีกา		มรรคเจตนา	สัมมาทิฏฐิ	องค์มรรคเหลือ	สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ	
วิสุทธิมรรค -กัณฐี		อริยมรรคเจตนา	อริยมรรค ปัญญา	จตุกก/ปัญจก ฉานโลกุตตระ	จตุปาริสุทธิศีล	องค์มรรค๔ และมรรค จิตตูปบาท ๒๕

จากตารางเปรียบเทียบนี้ สรุปการอธิบายของแต่ละคัมภีร์ลงในไตรสิกขา ดังนี้

- ๑) กรรม ได้แก่ เจตนาที่เป็นกุศลประกอบได้ทั้งไตรสิกขา
- ๒) ศีล ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเป็น ศีล
- ๓) ธรรม ได้แก่ สัมมาวายาม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และมรรคจิตจัดเป็น สมาธิ
- ๔) วิชา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเป็น ปัญญา
- ๕) ชีวิตอุดม ได้แก่ องค์มรรค ๔ หมายถึง โสคาปตติมรรค สกทาคามิมรรค

อนาคามิมรรคและอรหัตมรรคพร้อมกับสภาวะธรรมเกิดขึ้นพร้อมกัน ๒๕ ประเภทมีศรัทธาเป็นต้น

หากจะพิจารณาถึงองค์ธรรมในการอธิบายในคัมภีร์ทั้งหลายเหล่านี้ คัมภีร์วิสุทธิมัคคคณฐิ อธิบายสรุปองค์ธรรมไว้ชัดเจน เพราะเนื้อความแห่งมรรคเจตนา กับอริยมรรคเจตนาต่างมีความหมายที่กว้างแคบกว่ากัน

เพราะเหตุนี้ คัมภีร์วิสุทธิมัคคคณฐิ จึงเป็นคัมภีร์ที่ควรได้รับการปริวรรต ตรวจสอบชำระและแปลไว้เพื่อใช้ประกอบการศึกษาค้นคว้าในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ด้วยเหตุผลว่าคัมภีร์วิสุทธิมัคคคณฐิยังมีอยู่ในใบลาน ภาคภาษาบาลีอักษรขอมซึ่งยังไม่ได้มีการปริวรรต ตรวจสอบชำระเทียบเคียงกับคัมภีร์วิสุทธิมัคคคณฐิใบลานฉบับอื่นๆ ยังไม่ได้แปลเป็นภาษาไทย ทั้งยังไม่มีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ จึงยังไม่สะดวกที่นำมาศึกษาวิเคราะห์

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรปริวรรต ตรวจสอบชำระ แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทยและวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์กันในสายคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจักเป็นอุปการะแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อปริวรรต และตรวจสอบชำระคัมภีร์วิสุทธิมัคคคณฐิ จากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอม เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์วิสุทธิมัคคคณฐิ ในด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้างเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ในสายคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับพระไตรปิฎก อรรถกถา อันเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาในยุคต้น และคัมภีร์อื่นๆ ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ คัมภีร์วิสุทธิมรรคคณณฐิที่ได้จารึกไว้แล้วนั้นมีความเที่ยงตรงหรือไม่ เหมาะแก่การศึกษาค้นคว้าและให้ความรู้ในเรื่องใดบ้าง เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างไร

๑.๓.๒ คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้รับยกย่องว่าเป็นคัมภีร์ที่แต่งไว้ดีแล้ว ในท่ามกลางแห่งคัมภีร์ทั้ง ๔ เหตุใดจึงต้องมีคัมภีร์อธิบายอีกหลายชั้น

๑.๓.๓ คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์วิสุทธิมรรคมีวิธีการอธิบาย เชื่อมโยงกับคัมภีร์กับ วิสุทธิมรรคอย่างไรและบริบทของสังคมในยุคที่แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคคณณฐินั้นเป็นอย่างไร จึงเกิดการแข่งขันกันแต่งคัมภีร์ขึ้นจำนวนมาก

๑.๓.๔ นักวิชาการศาสนาในยุคหลังที่อธิบายความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ศึกษาวิเคราะห์ เชื่อมโยงกับการอธิบายความของคัมภีร์ในสายเดียวกันหรือไม่อย่างไร

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ **คัมภีร์วิสุทธิมรรคคณณฐิ** หมายถึงคัมภีร์ที่แก้บทที่มีเนื้อความลึกลับเข้าใจยากที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งรจนาโดยพระสารทสสีเถระ ปรากฏชื่อในกลุ่มอาจารย์ ๒๐ ท่าน ที่ได้แต่งคัมภีร์ ๒๐ คัมภีร์ไว้ ฉบับของไทยเป็นภาษาบาลีอักษรขอมมีต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ๒ ฉบับ หอสมุดสันติวัน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑ ฉบับ

๑.๔.๒ **ปริวรรต** หมายถึง การเปลี่ยนแปลง คือเปลี่ยนจากสถานะหนึ่งไปยังอีกสถานะหนึ่ง ในที่นี้ หมายถึงการเปลี่ยนตัวอักษรจากภาษาบาลีอักษรขอมซึ่งเป็นต้นแบบที่เขียนไว้แต่เดิมมาเป็นภาษาบาลีอักษรไทย ให้ตรงกับต้นฉบับทุกตัวอักษร

๑.๔.๓ **ตรวจสอบ** หมายถึง การพิจารณาว่าถูกต้องหรือผิด โดยการเทียบเคียงกับต้นฉบับอื่นๆ ที่มีอยู่ พร้อมกับเทียบเคียงกับพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์วิสุทธิมรรค

๑.๔.๔ **วิเคราะห์** หมายถึง การใคร่ครวญพิจารณาอย่างละเอียด หรือแยกแยะออกเป็นส่วนๆ เพื่อให้เห็นโครงสร้างของเรื่องนั้นๆ รวมถึงเห็นความหมายทั้งโดยอรรถและพยัญชนะของศัพท์นั้นๆ

๑.๔.๕ **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** หมายถึง คัมภีร์ที่พระพุทธโฆษาจารย์ ได้รจนาขึ้นในคราวเดินทางไปปริวรรตอรรถกถาในประเทศลังกา เพื่อเป็นการสอบความรู้ความสามารถในการศึกษาและปริวรรตอรรถกถาภาษาสิงหล ขึ้นสู่ภาษาบาลี เมื่อประมาณ พ.ศ.๕๕๓-๕๖๕

๑.๔.๖ **คัมภีร์วิสุทธิมรรค มหาฎีกา** หมายถึง คัมภีร์ที่พระธรรมปาละเถระ แห่งสำนักวัดพรตติลวิหาร แห่งอินเดียได้รจนาขึ้นตามคำอาราธนาของท่านพระทาสานาคเถระ เพื่ออธิบายความวิสุทธิมรรคให้พิสดารยิ่งขึ้น รจนาขึ้นในราว พ.ศ. ๕๕๐-๑๐๐๐

๑.๔.๗ **คัมภีร์วิสุทธิมรรค จูฬฎีกา** หมายถึงคัมภีร์ที่พระฎีกาจารย์ ได้รจนาขึ้นเพื่ออธิบายข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา โดยเฉพาะข้อความในวิสุทธิมรรคมหาฎีกา ที่มีความพิสดารมากนั้น ท่านได้ย่อเอาแต่ประเด็นที่สำคัญเอาไว้ แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๐๑๐

๑.๔.๘ **คัมภีร์พระพุทธศาสนาในยุคต้น** หมายถึง คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่นๆ ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕ ขอบเขตในการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentsry Researc) เป็นการวิจัยในรูปแบบการปริวรรต ตรวจสอบ แปลและวิเคราะห์คัมภีร์โบราณ ผู้วิจัยได้เลือกเอาต้นฉบับตัวเขียนภาษาบาลีอักษรขอม ฉบับที่เก็บอยู่ในหอสมุดสันติวัน มีชื่อว่า “วิสุทธิมคฺคคณฐีปท” วัดพระเชตุพนฯ คือฉบับเทพขุมนุญ ร.๓. หน้าลานปกเป็นรายลดน้ำเทพขุมนุญ มีจำนวน ๔ ผูก จารอักษรขอม ภาษาบาลี เพื่อใช้ในการวิจัย และใช้ฉบับที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติที่ชื่อว่า “วิสุทธิมคฺคคณฐีทีปนี” ฉบับล่องชาด ไม้ประดับธรรมดา เลขที่ ๖๔๕๖ /ช / ๑-๔ ตู้ ๕๐ ชั้น ๔ /๓๓ รวมอยู่กับเลขที่ ๖๔๕๖/ก. โพธิวิศ มี ๔ ผูก จารอักษรขอม ภาษาบาลี มาเป็นฉบับตรวจทานข้อผิดพลาดและบกพร่อง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **พระอุปติสสเถระ** (ประมาณ พ.ศ. ๕๑๑-๕๕๓) ท่านมีชีวิตในยุคก่อนพระพุทธโฆษาจารย์เล็กน้อย ได้แต่งคัมภีร์ “วิมุตติมรรค”^{๒๓} เอาไว้ เป็นหนังสือ ๑๒ ผูก แบ่งออกเป็นสิบสอง

^{๒๓} อุปติสสเถระ. วิมุตติมรรค. พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ แปล, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพุทธวรญาณ (มงคล วิโรจนมหาเถระ ป.ธ.๕) ๕-๘ มิถุนายน ๒๕๔๘.) หน้าบทนำ

ปริงเฉท ได้แก่ นิทานกถา สัตปริงเฉท ชุตตปริงเฉท สมชาติปริงเฉท กัลยาณมิตตปริงเฉท จริยาปริงเฉท กัมมัญฐานารัมมณปริงเฉท กัมมัญฐานปริงเฉท อภิญาปริงเฉท ปัญญาปริงเฉท อุปายปริงเฉท สังคญาณปริงเฉท จุดประสงค์ของท่านเพื่อเป็นคู่มือในการปฏิบัติของกุลบุตรที่เข้ามาสู่พระศาสนา

๑.๖.๒ พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)^{๒๘} ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการอธิบายปฏิจจสมุปบาทที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า เป็นการสอนปฏิจจสมุปบาทรอบเดียวแต่กินเนื้อที่ ๓ ชาติ ยังเป็นคำสอนที่กำกวมไม่ชัดเจน พุทธทาสภิกขุต้องการเห็นการอธิบายปฏิจจสมุปบาทจบในรอบเดียวหรือในขณะจิตเดียว ท่านยืนยันว่าไม่มีคัมภีร์ไหนเก่าเท่าคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่อธิบายเช่นนี้ ดังนั้น ท่านจึงวิจารณ์มุ่งไปยังคัมภีร์วิสุทธิมรรค หรือพระพุทโธศาจารย์ตามที่เชื่อกันว่าเป็นผู้แต่งคัมภีร์นั้น พุทธทาสภิกขุไม่ได้สอบสวน หรือกล่าวอ้างคัมภีร์อื่นใดมาสนับสนุนข้อคิดเห็นหรือข้อคัดค้านของท่าน เป็นแต่ท่านไม่เห็นด้วยกับการอธิบายของพระพุทโธศาจารย์

๑.๖.๓ พระมหาภิรตุภรณ์ อัสมาลี (พินนาวา) ได้ศึกษาวิจัยคัมภีร์ “มัลลยัตถุ-ทีปนี : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์”^{๒๙} ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์มีวิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ วิธีการจารลงในใบลาน ข้อผิดพลาดในการจาร ลักษณะของไวยากรณ์ รวมทั้งวิธีการเชื่อมเนื้อหา และสรุปผลการวิจัยว่า ผู้แต่งคัมภีร์มัลลยัตถุทีปนีได้รวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์ต่างๆ มาปรับปรุงและแต่งเสริมเนื้อหาความ แต่ความหมายยังคงเดิม ในคัมภีร์นี้ผู้แต่งนำเอาเนื้อหาสาระมาจากคัมภีร์มาเลยยเทวัตถุ มาอธิบายเนื้อหาความหลักคำสอนที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่อง บุญ บาป นรก และสวรรค์ ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำให้ผู้อ่านมีความรู้เกี่ยวกับการทำความดี ที่เน้นมากที่สุด ในคัมภีร์นี้คือ ทานบารมี ได้แก่ การให้ทาน และการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว

๑.๖.๔ พระมหาสยาม ราชวัตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค”^{๓๐} ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมด้านการ

^{๒๘} พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอบุส, (กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร (พิมพ์ครั้งที่ ๒) , ๒๕๒๔. หน้าคำชี้แจง [๘๓]

^{๒๙} พระมหาภิรตุภรณ์ อัสมาลี (พินนาวา). มัลลยัตถุทีปนี : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต (บาลี) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕. หน้าบทคัดย่อ.

^{๓๐} พระมหาสยาม ราชวัตร, การศึกษาเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับคัมภีร์วิมุตติมรรค. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล) ๒๕๔๓.

ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการศึกษา และกระบวนการปฏิบัติที่ใช้การฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ดีงาม สำหรับการเปรียบเทียบไตรสิกขาในคัมภีร์ทั้งสองมีความคล้ายคลึงกัน คัมภีร์ทั้งสองวางโครงสร้างคัมภีร์ไปตามลำดับหัวข้อไตรสิกขา เริ่มจากศีล สมาธิ ปัญญาไปตามลำดับ มีลักษณะแต่งแบบวิสสกะคือ ผสมผสานร้อยแก้วกับร้อยกรอง รวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามไตรสิกขาเป็นหมวดหมู่ วิธีการอธิบายมีลักษณะคำถาม – คำตอบ ในการอธิบายเนื้อหาการยกอุปมาอุปมัยเปรียบเทียบ และอ้างอิงข้อมูลประกอบการอธิบาย ในประเด็นที่แตกต่างกัน คัมภีร์ทั้งสองมีบทอุเทศต่างกัน คัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายเนื้อหาความมาก อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ มาก มีการวินิจฉัยความ ดำเนินการอธิบายตามแนววิสุทธิ ๗ และฉาน ๑๖ ในขณะที่คัมภีร์วิมุตติมรรคอธิบายไตรสิกขาแบบกระชับสั้น ไม่อ้างอิงข้อมูลมากนัก ไม่มีการวินิจฉัยข้อความ แต่คัมภีร์ทั้งสองได้ให้คุณค่าทางวรรณคดีบาลี ด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในศรีลังกา ด้านหลักธรรมต่างๆ ด้านสำนวนภาษา ให้คุณค่าด้านศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เป็นต้นแบบการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่ดียิ่ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นหลักสูตรการศึกษา ภาษาบาลีระดับปริญญา ๘-๙ ของคณะสงฆ์ไทย

๑.๖.๕ มาลี อาณาภูล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบกัมมัฏฐานในคัมภีร์พระอภิธรรมมัตตสังคหะ กับ คัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๓๓} ผลการศึกษาวิจัยพบว่า แต่ละคัมภีร์มีจุดเน้นในการอธิบายไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นส่วนเสริมซึ่งกันและกันในการนำเสนอวิถีดำเนินชีวิตเพื่อการบรรลุธรรม กล่าวคือ มหาสติปัฏฐานสูตรเน้นขั้นตอนการเจริญสติไว้อย่างสมบูรณ์ เป็นการฝึกฝนความระลึกรู้ตัวด้วยสติตามฐานทั้ง ๔ เท่านั้น ไม่กล่าวถึงสภาวะธรรมอย่างในพระอภิธรรมมัตตสังคหะ และไม่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของศีล สมาธิ ปัญญา เหมือนอย่างที่ถูกกล่าวไว้ในวิสุทธิมรรค สำหรับพระอภิธรรมมัตตสังคหะจะแสดงหัวข้อสำคัญ สรุป สภาวะธรรมในพระอภิธรรมปิฎก มิใช่เพียงแต่การเจริญสติเท่านั้น แต่จะกล่าวโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นเบื้องหลังของความคิดและพฤติกรรมทั้งหลาย จึงเป็นการเน้นความสำคัญของสภาวะธรรมในเชิงปริยัติมากกว่าการปฏิบัติ ส่วนวิสุทธิมรรคจะเน้นภาคการปฏิบัติโดยกล่าวถึงลำดับขั้นตอนของการเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกัน จนถึงการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อการบรรลุมรรคผลในที่สุด ทั้งนี้จะต้องมีพื้นฐานด้านสภาวะธรรมจากพระอภิธรรมมัตตสังคหะแล้วจึงปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง อาจกล่าวรวมได้ว่า ความเข้าใจถึงอรรถรสในพระอภิธรรมมัตตสังคหะเป็นจุดเริ่มต้นของการเจริญสติในมหาสติปัฏฐาน และการเจริญวิปัสสนาในวิสุทธิมรรคนั่นเอง

^{๓๓} มาลี อาณาภูล, การศึกษาเปรียบเทียบกัมมัฏฐานในคัมภีร์พระอภิธรรมมัตตสังคหะ กับ คัมภีร์วิสุทธิมรรค, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕).

๑.๖.๖ วสิน อินทสระ^{๓๒} กล่าวไว้ในหัวขื่อนำเรื่องสารแห่งวิสุทธิมรรคว่า เว้นพระไตรปิฎก และอรรถกถาเสียแล้วคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดูเหมือนจะได้รับการรับรองจากนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนในวิชาพระพุทธศาสนาว่าเป็นคัมภีร์สำคัญที่สุด ในการให้ความแจ่มแจ้งในหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งย่อลงเป็น ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา พระพุทธโฆษาจารย์ผู้เรียบเรียงคัมภีร์นี้ดูเหมือนจะเขียนอย่างสุดฝ่มือ และท่านได้รับเกียรติจากวงการพระพุทธศาสนาอย่างสูงยิ่ง จะหาพระอรรถกถาจารย์รูปใดเสมอเหมือนได้ยาก ข้าพเจ้าเองรู้สึกว่า คัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์ที่มีค่ามากที่สุดคัมภีร์หนึ่ง ควรแก่การศึกษาและเรียนรู้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านผู้อ่านจะไม่เสียเวลาเปล่าในการอ่านเรื่องนี้เนื่องจากคัมภีร์นี้มีนัยวิจิตรพิสดารยิ่งนัก ยากที่ผู้มีเวลาน้อยจะอ่านโดยทั่วถึง ข้าพเจ้าถือเอาสาระสำคัญมาเสนอท่านผู้อ่าน ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านจะได้สาระสำคัญจริงๆ ขอเชิญท่านติดตามสาระสำคัญของคัมภีร์นี้ได้ ณ บัดนี้

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยจะใช้เป็นแบบสอบถามตรวจสอบวิธีการปริวรรต สอบทาน และวิเคราะห์ธรรมในคัมภีร์วิสุทธิมรรคคณฺฐี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ถูกต้องมากที่สุด

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัยและการตรวจชำระ

๑.๗.๑ รวบรวมต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์วิสุทธิมรรคคณฺฐี ฉบับภาษาบาลีอักษรขอมที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ และหอสมุดสันติวัน วัดพระเชตุพนฯ โดยนำมาปริวรรตเป็นภาษาบาลีอักษรไทย เทียบเคียงหาข้อมูลที่ถูกต้องใกล้เคียงกันมากที่สุด พร้อมทั้งตรวจชำระต้นฉบับตัวเขียนแล้วเทียบเคียงกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค ตัดข้อ ย่อหน้า เทียบเคียงศัพท์ ตามปริจเจท แปลเป็นไทย แล้วจึงวิเคราะห์ศัพท์ธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์วิสุทธิมรรค มหาฎีกา และคัมภีร์วิสุทธิมรรค จุฬฎีกา

๑.๗.๒ นำหลักฐานที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง เนื้อหา โครงสร้างของเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ จำนวนภาษา จุดมุ่งหมายในการประพันธ์ พร้อมทั้งหลักธรรมและวิธีการจารลงใบลาน

๑.๗.๓ รวบรวมต้นฉบับคัมภีร์วิสุทธิมรรคคณฺฐีที่ชำระแล้ว และผลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์แล้ว

^{๓๒} วสิน อินทสระ, อ้างแล้ว, หน้า ๕.

๑.๗.๔ จัดทำเป็นเอกสารรายงานการวิจัยเป็นภาษาบาลี และแปลเป็นภาษาไทยนำเสนอต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ได้คัมภีร์วิสุทธิมรรคคณฐี ฉบับภาษาบาลีอักษรไทย และฉบับแปลเป็นภาษาไทย ที่ตรวจชำระแล้วอย่างสมบูรณ์

๑.๘.๒ ได้ทราบประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้างเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ คำนวนภาษา จุดมุ่งหมายในการแต่ง และวิธีการจารลงใบลาน

๑.๘.๓ ได้ทราบถึงความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ในสายคัมภีร์วิสุทธิมรรคกับพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่นสายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

แผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงกระบวนการวิจัย

